

Vztah druha a družky

(Úvaha)

ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ФАКТИЧЕСКИМ МУЖЕМ
И ФАКТИЧЕСКОЙ ЖЕНОЙ

THE RELATION BETWEEN THE UNMARRIED MAN
AND THE UNMARRIED WIFE

SENTA RADVANOVÁ

ОТÁЗКЫ ОБЕСНĚ

Právní úprava některých otázek společenského vztahu druha a družky je sporá a je roztroušena do různých norem našeho právního řádu. Přesto jde o problematiku zajímavou.

Základním problémem je společenský přístup k vztahu muže a ženy, jejichž soužití vykazuje určité znaky manželského, resp. rodinného soužití, aniž by došlo k uzavření manželství právní formou. Společenský přístup k takovému soužití, které se vždy vytvářelo cestou faktickou, může být z různých hledisek různý. Rozhodující, a to především pro právní úpravu a právní praxi, je společenský názor morální. Společenským vztahům právním, které jsou v souladu s morálkou, se dostává totiž ochrany. Právní ochrana může být různé intensity. Právo tedy určité společenské vztahy dovoluje a poskytuje jim ochranu. Jiné společenské vztahy právo výslovně zakazuje a řadu společenských vztahů neupravuje vůbec — tyto vztahy se vyvíjejí jen jako společenské vztahy morální. Společenská morálka a společenský zájem jsou vyjádřeny v právní normě mírou oprávnění, ochrany, zákazem apod.

Podívejme se nyní z těchto hledisek na soužití muže a ženy, které naše právní terminologie nazývá soužitím druha a družky. Toto soužití, k němuž dochází cestou faktickou, není něčím typickým pro socialistickou společnost. Jde o jev vyskytující se ve všech třídních společenských formacích, tedy těch, které upravily manželské soužití právně (stanovily podmínky vzniku manželství a jeho právní následky). Především ekonomické a následně pak i ideologické vlivy v historii man-

želských a rodinných vztahů působily různě na to, co lze nazvat společenskou preferencí manželství.

Je možno říci, že samy důvody, pro které manželství jako právní institut vzniklo, jsou základem společenské preference manželství před jiným svazkem muže a ženy (byť kromě právních znaků vykazoval všechny ostatní znaky manželství).

Řada příčin vedla k tomu — a tyto příčiny jsou v různých obdobích vývoje společnosti různé — proč vedle manželství vzniká tzv. konkubinát. Tak např. důvodem vzniku konkubinátu byla buď úplná nemožnost zrušení manželství (nemožnost tzv. rozluky). Jindy to byla za určitých právních podmínek jen nemožnost zrušení konkrétního manželství, která vedla ke vzniku konkubinátu. Někdy zase objektivní příčiny vzniku konkubinátu nespočívaly v právních předpisech, ale zejména v ekonomických a sociálních jevech určitého období vývoje společnosti.¹⁾

Manželství i vztah druha a družky plní ve své materiální podstatě stejné společenské funkce. Pokud jde o manželství, jsou tyto funkce alespoň v hrubých rysech (ne vždy úplně) vyjádřeny právně — úprava práv a povinností manželů, jejich majetkových vztahů a další. V případě vztahu druha a družky plní jejich soužití funkce stejné, aniž dochází k jejich právnímu vyjádření.

Dosavadní společenský a kulturní vývoj dospěl k tomu, že za základ rodiny je v první řadě považováno manželství, tedy vztah vzniklý za určitých právních předpokladů. „Kdyby manželství nebylo základem rodiny, nebylo by předmětem zákonodárství, tak jako jím není např. přátelství“ — tak vyjadřuje společenský důvod právní úpravy manželství K. Marx.²⁾

Jak jsme se již zmínili, mohou ovšem různé příčiny — objektivní, ale případně i subjektivního charakteru, vést k tomu, že dochází k soužití muže a ženy, které založí rodinné vztahy, aniž došlo k uzavření manželství. I toto soužití začne plnit společenskou funkci a je dále otázkou, jaký postoj společnost k tomuto jevu zaujme.

V období, kdy rodina kromě jiných funkcí plní významnou funkci výchovy dětí a funkci hospodářskou (která ani v socialistické společnosti neztrácí zcela na významu), nelze nechat bez zájmu kterékoli rodinné soužití. Je tomu tak zejména tehdy, když výskyt případů jiného než manželského soužití není ojedinělým jevem.

¹⁾ V tomto směru je velmi zajímavá a poučná (žel ještě ne všestranně důkladně zhodnocená) historie vývoje právní úpravy manželství a tzv. faktického manželství v SSSR v letech 1926—1944. Jde o období, kdy do určité míry právní předpisy, zejména však právní praxe (judikatura) postavily co do právních důsledků zcela na roveň manželství uzavřené právní formou (tzv. manželství zaregistrované) a „manželství faktické“ — svazek muže a ženy vzniklý pouhým soužitím.

²⁾ Viz K. Marx: Návrh zákona o rozvodu, ME Spisy 1, str. 174, vyd. SNPL 1957.

Když zákonodárce chrání a upravuje práva jednotlivce, která mu vznikají v souvislosti s jeho postavením v manželství a rodině, nehájí pouze zájmy tohoto jednotlivce. Vyjadřuje i zájem celku určený společenskými podmínkami daného období.

Nejsou-li zde objektivní příčiny pro to, aby jiné soužití muže a ženy než manželství mělo stejnou intenzitu právní ochrany (jako tomu bylo svého času v SSSR), preferuje právní řád manželství. Nečinit rozdíl mezi manželstvím a jiným soužitím (faktickým) muže a ženy totiž za současných společenských podmínek trvale nelze. Pokud rodinné vztahy vyžadují (právě vzhledem k funkcím, které jako součást ostatních společenských vztahů plní) právní úpravu, pak je možno stanovit jen jednu možnost vzniku manželství. Na druhé straně ovšem není možno právními prostředky zamezit vzniku faktického soužití muže a ženy (vztahu druha a družky). Přímý zákaz takového soužití znamenal by v podstatě zásah do osobních práv člověka. Společnost ovšem tím, že preferuje manželství, vyjadřuje svůj postoj ke vzniku rodinných vztahů, svůj společenský morální názor.

Již jsme se zmínili o tom, že faktické soužití muže a ženy může plnit tytéž společenské funkce jako manželství. Pro osoby žijící v takovém vztahu má tato skutečnost jednak řadu osobních důsledků, jednak souvisí i s jejich postavením ve společnosti. A tento moment vede ke zrodu právních ustanovení, která se týkají druha a družky.

Úloha zákonodárce je vždy snadnější, když vytváří právní normu, která vychází z jasné představy o stupni vývoje normovaných vztahů, případně i z představy perspektivy jejich dalšího vývoje. Jiná situace nastává, když zákonodárce je postaven před úkol řešit otázky, které se jeví ne příliš jasné, ale přesto natolik důležité, že je třeba je vyřešit. Tam obvykle dochází k řešením účelovým, ad hoc. Jestliže pak určitý svojí společenskou podstatou stejný vztah je z různých hledisek (např. z hledisek různých právních odvětví) řešen takto účelově různě, může vzniknout řada nejasností. Účelové řešení řídí se obvykle jen požadavky toho kterého právního odvětví, bez přihlédnutí k ostatním souvislostem.

Materiálně existující a určité rodinné funkce plnící vztah druha a družky donutil v uplynulých letech u nás jak legislativu, tak i právní praxi, aby se jím zabývaly a řešily některé jeho otázky. Většinou šlo o řešení účelová, v nichž se projevila některá rozdílná stanoviska. Přes různé nedostatky je však třeba považovat za klad právní praxe i legislativy, že se vůbec vztahem druha a družky zabývaly. Ponechme stranou otázku, zda jde o jev sociálně žádoucí či nežádoucí. Domníváme se, že bez zkoumání některých hlubších souvislostí nelze naprosto vyhraněně tento vztah zařadit mezi pozitivní či negativní společenské jevy. I z tohoto hlediska je kladem, že naše právo vycházelo z reality lid-

ských vztahů a neuchýlilo se k snadnějšímu „nevidění“ toho, co je případně společensky méně žádoucí.

II. VZTAH DRUHA A DRUŽKY A JEHO PRÁVNÍ ÚPRAVA

A. První, obecné stanovisko ochrany rodinných vztahů vytyčila Ústava 9. května. Její § 11, stanovící tuto ochranu, rozlišil manželství, rodinu a mateřství, nerozlišil ovšem stupeň intensity jejich ochrany. Při výkladu zmíněného ustanovení bylo zřejmé, že pojem rodina je pojmem širším než manželství. Tak to též odpovídá skutečnosti. Rodina v našich společenských podmínkách vzniká pravidelně uzavřením manželství, ovšem např. zánikem manželství rodina obvykle nezanikne. Rodina může však vzniknout i jinak, než že je založena manželstvím. Proto již první ústava, která stanovila principy socialistického práva, vycházela ze zásady obecné ochrany každého rodinného soužití. Princip preference manželství, tak jak z něj vycházejí další právní předpisy, této obecné zásadě neodporuje.

a) První kodifikace základních předpisů období budování socialistické společnosti vycházela z principů Ústavy 9. května. Zásady socialistického rodinného práva byly podrobně rozpracovány v zákoně o právu rodinném. V těchto základních předpisech nenalezneme výslovnou zmínku o vztahu druha a družky. Zejména zákon o právu rodinném se zásadně a záměrně o tomto vztahu vůbec nezmiňoval. Důvodem toho bylo, že zákonodárství vycházelo především z principu preference manželství. Bylo zaujato stanovisko, že společenskému vývoji období budování socialistické společnosti odpovídá, aby rodinné vztahy vznikaly *především* uzavřením manželství. Tomuto společenskému názoru napomáhalo právo — nejen výchovně, ale zejména tím, že lidem žijícím v manželství přiznalo řadu práv (uložilo ovšem i povinnosti) jakožto *v ý l u č n ý m s u b j e k t ů m* (nositelům) těchto práv (a povinností).

Teoretické stanovisko zákona o právu rodinném bylo správné, a to, že se zákon o právu rodinném nikde o vztahu druha a družky nezmiňoval, jeví se jako praktická důslednost v zaujatém principu preference manželství.

Tím, že zákon o právu rodinném nemluví o vztahu druha a družky není ovšem řečeno, že by se vůbec tohoto vztahu *n e d o t ý k a l*. V prvé řadě právní kvalifikace manželství daná zákonem odlišuje od sebe manželství a vztah druha a družky. Právní norma odlišuje tedy od sebe dva společenské vztahy, které co do funkcí a projevů mohou být zcela totožné a přesto jsou kvalifikovány různě.

Významně se pro rodinný vztah druhá a družky projevilo celé pojetí ustanovení zákona o rodičích a dětech. Tato ustanovení provedla důsledně zásadu rovnoprávnosti všech dětí a rodičů — ústavní princip rovnoprávnosti všech dětí (odstranění dělení dětí na manželské a nemanželské). Práva a povinnosti rodičů k dětem jsou stejná, ať jde o dítě narozené v manželství či jiném svazku. Pokud tedy jde o vzájemný vztah muže a ženy jakožto rodičů dítěte a jejich vztahy ke společnému dítěti, není zde rozdílů zda jde o manžele nebo o druhá a družku. Zákon o právu rodinném tím, že mluví jen o rodičích (pokud jde o jejich práva a povinnosti), chrání i jiný rodinný vztah než manželství. Rozdílnou zůstala pouze úprava vzniku otcovství k dítěti — tam hraje významnou právní roli, zda rodiče dítěte jsou či nejsou manžely.

Za hlavní důsledek zásady preference manželství je třeba považovat v zákoně o právu rodinném všechna ustanovení o právech a povinnostech manželů, zejména pak o jejich majetkových vztazích (úprava zákonného majetkového společenství manželů). Povinnost úhrady osobních potřeb jednoho manžela vůči druhému za trvání manželství a případně i po zániku manželství rozvodem — toto všechno jsou právní důsledky ostře odlišující manželství od vztahu druhá a družky. Ovšem i ve sféře převážně osobních vztahů jsou manželům stanoveny povinnosti — povinnost vzájemné pomoci, spolužití, věrnosti. I zde jde o povinnosti právní, tedy takové, jejichž porušení může mít právní důsledky. Osobám, které žijí ve vztahu druhá a družky obdobné povinnosti stanoveny nejsou.

b) Zákon o právu rodinném svým původním zněním ustanovení o rozvodu manželství (§ 30 zák. o pr. rod. a násl.) napomohl vytvořit společenskou situaci, která vedla ke vzniku faktických svazků — druhá a družky, tedy svazků, které svým pojetím zákon o právu rodinném nepovažoval za společensky žádoucí. Příklad praktického působení ust. § 30 zák. o pr. rod. (v původním znění) je dokladem toho, že právní norma, která není v souladu s dosaženým stupněm vývoje společenských vztahů může způsobit i opak toho, co bylo jejími tvůrci zamýšleno. Zákonodárce vytyčil si ochranu manželství velmi důsledně. Přesto, že zákon v ustanoveních o rozvodu vycházel ze zásady rozlučitelnosti manželství, existovala v důsledku bývalého ust. § 30, odst. 2, zák. o pr. rod. nerozlučitelnost manželství. Šlo o případ, kdy rozvrat manželství byl zaviněn výlučně jednáním jednoho z manželů a v tomto smyslu byl manžel vinen rozvratem a druhý, nevinný manžel s rozvodem nesouhlasil. V takovém případě nezbývalo soudu jiné rozhodnutí, než návrh na rozvod zamítnout. Byla tak vytvářena pomocí praktické aplikace platné právní normy situace odporující reálným společenským

vztahům. Zákon sice zásadně chránil manželství, ale v řadě konkrétních případů „chránil“ jen právní vztah, manželství tzv. mrtvé. Tato skutečnost, vyvolaná právní úpravou, dala podnět vzniku faktických vztahů, poměru druha a družky ve větším počtu případů. Výlučně vinný manžel, domáhající se bezvysledně rozvodu manželství, opustil obvykle svoji dosavadní rodinu — fakticky zrušil své manželské soužití — a stejnou cestou, faktickou, založil jiný rodinný vztah. Toto pochopitelně byly nechtěné důsledky ochrany manželství a bylo třeba uvést právní stav v soulad se skutečností a jejími požadavky. Proto byl zákon změněn a právní praxe vedena tak, aby bylo umožněno dosavadním faktickým, ale živým vztahům dosáhnout právního základu manželství. To ovšem předpokládalo možnost zrušení manželství existujícího jen ve smyslu právním — tj. manželství „mrtvého“.

Toto období, jeho praxe i změny ke kterým došlo, jsou sdostatek známy. Je známa i praxe, která se rozvinula po vydání novely, zák. opatř. č. 61/55 Sb., jímž bylo ust. § 30 zák. o právu rodinném změněno.

Zmiňujeme se o této problematice ze dvou důvodů. Jednak proto, že poprvé v souvislosti s výkladem ustanovení zákona o právu rodinném se začalo počítat v zásadní otázce s faktickým vztahem druha a družky. To je např. zřejmé z některých rozhodnutí Nejvyššího soudu, vydaných k výkladu a aplikaci ust. odst. 4, § 30 zák. o právu rodinném ve znění novely.³⁾

V těchto rozhodnutích Nejvyšší soud v podstatě uvažuje o tom, kdy právě existence faktického vztahu druha a družky je rozhodující pro vyslovení rozvodu podle ust. § 30, odst. 4, o právu rodinném.

Druhým důvodem, proč se o těchto otázkách zmiňujeme, je to, že jde o typický případ důvodu vzniku vztahu druha a družky, prakticky se vyskytující. Podle našeho názoru lze vycházet z předpokladu, že ve většině případů jde obvykle o určité objektivní důvody, které vedou lidi k tomu, že nevstupují do manželství, ale žijí spolu pouze ve faktickém

³⁾ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu:

„K výkladu ustanovení § 30, odst. 4. zák. o právu rodinném. Při výkladu pojmu „zájem společnosti“ nutno odsunout do pozadí i otázku příčin manželského rozvratu a věnovat pozornost především k možnosti právního uspořádání fakticky se vytvářících nových harmonicky se vyvíjejících rodinných vztahů.

Zájem společnosti na zrušení manželství nevyžaduje, aby manžel domáhající se zrušení manželství a jeho družka byli ve věku, kdy ještě mohou mít spolu děti.

Význam odpůrčina tvrzení, že má navrhovatele dosud ráda a význam té skutečnosti, že vychovala v manželství dvě děti a po dlouhou dobu žila s navrhovatelem (rozh. č. 43/1959 Sb. rozh. čs. soudů).

„K právnímu posouzení výjimečnosti případu a zřetele na zájem společnosti, které se podle § 30, odst. 4. zák. o právu rod., vyžadují k rozhodnutí o návrhu na rozvod vinného manžela proti vůli nevinného manžela, má soud zjistit i ty skutečnosti, které mu umožňují učinit si závěr o občanském profilu obou manželů a popřípadě také družky (druha) toho manžela, který se rozvodu manželství domáhá.“ (Rozh. č. 74/1958 Sb. rozh. čs. soudů.)

vztahu druhá a družky. Bezesporu je u nás jen malý počet takových případů, kde žádná z objektivních příčin nestojí v cestě uzavření manželství a tudíž k tomu, že manželství uzavřeno není a jde o pouhé soužití druhá a družky, vedou dotyčné osoby důvody výlučně osobní, subjektivní povahy. Naskytá se otázka, zda určitá osoba může být zároveň manželem (účastníkem právního vztahu s jedním partnerem). Odpověď na to dlužno dát kladnou a také právní předpisy (z oboru práva finančního, o hospodaření s byty a další), judikatura Nejvyššího soudu s tím počítají.

Novela ust. § 30 zák. o právu rodinném neodstranila ovšem úplně důvod vzniku faktických vztahů, spočívající v nemožnosti dosažení rozvodu manželství. Třetí odstavec tohoto ustanovení nadále stanoví, že výlučně vinný manžel nemůže proti vůli manžela nevinného docílit rozvodu manželství. Povolení takového rozvodu (proti vůli nevinného manžela) vyžaduje kromě jiného i to, že manželé dlouhou dobu spolu nežijí (odst. 4, § 30 zák. o pr. rod.). Již důvodová zpráva k novele (zák. opatř. č. 61/55 Sb.) vykládala tuto dobu jako dobu asi tři let. Soudní praxe se pak ustálila při výkladu pojmu „dlouhá doba“ na době tříleté. A právě v této době, která je skutečně dlouhá, vytvoří obvykle ten z manželů, který je rozvratem svého manželství výlučně vinen, nový faktický vztah. Většina těchto případů jsou vztahy pevné, často se z nich narodí děti. Většinou si jejich partneři upraví svoje postavení, jakmile důvod konkubinátu odpadne, tak, že vstoupí do manželství.

Je věcí zákonodárce a soudní praxe na jedné straně, na druhé straně pak otázkou morální vyspělosti a odpovědnosti lidí žijících v manželství, nakolik v budoucnosti bude existence manželství (ve smyslu onoho „manželství mrtvého“), důvodem vzniku vztahu druhá a družky. Podle našeho názoru nelze zatím počítat s tím, že by tento důvod vzniku vztahu druhá a družky přestal vůbec v naší společnosti existovat.

Pojetí ustanovení o rozvodu manželství jak je přináší návrh nového zákona o rodině, liší se podstatně od dosavadní platné úpravy. Podstatný rozdíl spočívá v tom, že nadále zákon nebude znát pojem viny na rozvratu a na rozvodu manželství. Vina na rozvratu manželství (a tím i na rozvodu manželství), přestává mít tedy právní význam. Dosavadní případy, kdy výlučně vinný manžel nemohl docílit rozvodu proti vůli manžela nevinného, budou se asi pravděpodobně posuzovat podle navrhovaného ust. odst. 2, § 23 zákona o rodině.⁴⁾ Je zatím obtížné pokusit se odhadnout, jak se v tomto směru vyvine soudní praxe — jak toto ustanovení vyloží a jak jej bude aplikovat. Již z předloženého

⁴⁾ „Lehkomyslný poměr k manželství je v rozporu se zájmem společnosti. Proto lze ke zrušení manželství rozvodem přistoupit jen ve společensky odůvodněných případech.“ (§ 23, odst. 2, návrhu zákona o rodině.)

textu návrhu je ovšem zřejmé, že jde o ustanovení, kterého bude v konkrétním případě možno použít pro zamítnutí návrhu na rozvod. Je tedy otázkou, zda obdobně jako je tomu u dosavadních případů § 30, odst. 4 zák. o pr. rod., nebude třeba odůvodněnost povolení rozvodu spatřovat v tom, že jeden z manželů žije ve faktickém vztahu druhá. Ať tomu tak bude či nikoli, je třeba si ujasnit, co je v těchto souvislostech podstatné pro legislativu i soudní praxi. Jakmile se společnost rozhodne pro preferenci manželství, pak je třeba tuto zásadu hájit. Z toho vyplývá i určitá přísnost při posuzování rozvodu manželství. Zásadovost v preferenci manželství nemůže ovšem být chápána idealisticky, to jest vyvozovány z ní případné absurdní závěry, odporující skutečnosti. Proto nakonec právo socialistické společnosti musí umožňovat, aby se živým rodinným vztahům dostalo ochrany. To lze chápat i tak, že se těmito vztahům umožňuje případné dosažení právní formy manželství.

Zákon o právu rodinném se o vztahu druhá a družky původně vůbec nezmiňoval, a to záměrně. Proto ani pojem „vztah druhá a družky“, nebyl vytvořen terminologií rodinného práva. Vytvořily jej, jak ukážeme dále, právní normy jiné. A přesto, jak jsme ukázali, rodinné právo je nuceno k faktickému vztahu druhá a družky přihlížet, počítat s jeho existencí.

c) Pro úplnost je třeba se zmínit ještě o jedné otázce — o tom, jak terminologicky nakonec přece jen pojem „druh“ do zákona o právu rodinném pronikl. Nejde sice o nějakou zásadní otázku, ale přesto není tato věc bez zajímavosti. Poprvé pojem „druh“ přímo pro text zákona o právu rodinném byl použit novelou osvojení, tj. zák. č. 15/1958 Sb. Jde o ustanovení § 68, odst. 4, zák. o pr. rod. ve znění této novely.⁵⁾ Toto ustanovení uvádí stejnou právní úpravu pro manžela a druhá. Jde o úpravu vztahů mezi rodičem (a jeho příbuznými) a osvojencem, v případě, kdy osvojitelem je manžel nebo druh rodiče. To, že zákonodárce se zde výslovně zmiňuje o druhovi, je správné a důsledné. Odpovídá to zákonnému pojetí vztahu rodičů a dětí. Osvojení vytváří vždy takový vztah, jaký je mezi rodiči a dětmi. Jak jsme se zmínili, zákon tím, že nedělí děti na manželské a nemanželské, umožňuje rodičům a dětem za všech okolností stejná vzájemná práva a povinnosti. Zákon č. 15/58 Sb. novou formulací ust. § 68 zák. o právu rod. předpokládá v první řadě případ, kdy jeden z manželů osvojí dítě druhého manžela (tedy dítě, jehož není rodičem). A stejnou právní možnost předpokládá zákon i pro vztah druhá a družky — tedy to, že jeden z partnerů tohoto faktického vztahu osvojí dítě druhého partnera (dítě, jehož není rodičem).

⁵⁾ „Je-li osvojitelem manžel (druh) jednoho z rodičů osvojencových, nedotýká se osvojení vztahů mezi osvojencem a tímto rodičem i jeho příbuznými.“ § 68, odst. 4, zák. o právu rod. ve znění zák. č. 15/58 Sb.

Zajímavost této, na první pohled drobné legislativní a praktické otázky spočívá v zásadním pohledu na společenský vztah druhu a družky. Zákon tu totiž výslovně s tímto vztahem počítal. (Byť jako s faktickým, protože blíže nevysvětluje, koho „druhem“ rozumí. (A co více. Zákon počítal s tímto vztahem jako se vztahem natolik stabilním, aby zaručil rodinné prostředí pro výchovu dítěte. Lze totiž předpokládat, že jen stabilní a znaky rodinného vztahu vykazující soužití druhu a družky může opravňovat soud k povolení osvojení dítěte druhem matky dítěte (nebo opačně). Soud se nutně v takovém případě musí zabývat touto otázkou — jde o zkoumání otázky faktické, zda jde o vztah druhu a družky. (Musí se jí zabývat proto, aby mohlo být určeno, zda nastanou účinky předpokládané v ustanovení § 68, odst. 4, zák. o pr. rod. ve znění novely.) Na tento problém celkem stroze upozorňuje směrnice NS č. 43/1959 Sbírky rozhodnutí čs. soudů, kde se praví: „Tím pečlivěji musí soud postupovat, hodlá-li osvojit dítě matčin druh, tj. muž, který žije s matkou ve společné domácnosti jako její manžel po dosti dlouhou dobu.“ (Podtrženo mnou — SR.) V uvedené směrnici vyslovil tedy Nejvyšší soud určitý názor na to, jaké asi mají být splněny faktické podmínky, aby určitá osoba žádající osvojení dítěte matky s níž žije, byla považována za druhu této matky.

Návrh nového zákona o rodině nadále nepočítá s touto eventualitou, že by mohl dítě osvojit druh matky. V navrhovaném ustanovení § 72 zákona o rodině je převzata v druhém odstavci formulace dosavadního § 68, odst. 4, zákona o právu rodinném ve znění novely, s jedinou výjimkou, že totiž návrh nového zákona opustil dosavadní eventualitu — osvojení dítěte druhem. V navrhovaném ustanovení mluví se jen o právních důsledcích při osvojení dítěte manželem.

Důvodem toho, že navrhované ustanovení nepřevzalo dosavadní úpravu, je zřejmé zesílení zásady preference manželství. Tato tendence vysvítá jasně z úvodních článků zákona o rodině, uvedených výslovně jako „základní zásady“ zákona.

Problematika, kterou jsme zde uvedli v souvislosti se zákonem o právu rodinném vede nás k úvaze o charakteristických rysech vztahu druhu a družky. Na tuto otázku je třeba co nejvšeobecněji odpovědět dříve, než přikročíme k rozboru některých specifických kritérií, které pro charakterisování vztahu druhu a družky považují za právně významné normy různých odvětví našeho právního řádu.

Vztah druhu a družky je osobním vztahem muže a ženy, jehož vznik není určen žádným právním předpisem. Co do vzniku se tento vztah liší tedy od manželství. Proto je zkoumání toho, zda zde existuje konkrétní vztah druhu a družky otázkou faktickou (quaestio facti) nikoli otázkou právní (quaestio iuris). Jako každý společenský vztah musí

i tento vztah mít určité specifické rysy, které jej odlišují od jiných společenských vztahů. Specifickým rysem, který vychází z obsahu vztahu druhá a družky je to, že jde o soužití, které má charakter soužití rodinného. Nejde jen o to, že druh a družka vedou společnou domácnost, bydlí spolu, pomáhají si vzájemně (případně jeden druhého vyživuje) — takto mohou společně žít i lidé, kteří jsou ve vztahu přátelství, či příbuzenství a lidé stejného pohlaví. Charakteristické je to, že jde o muže a ženu, kteří navíc mají obvykle vzájemný citový a sexuální vztah. Tímto svým soužitím případně založí rodinu, mají společné děti.

Protože jde o vztah soužití, je samozřejmé, že tento vztah musí vykazovat určité znaky trvalosti. Jde tedy o soužití v určitém delším časovém období.

Čím se odlišuje tento vztah od manželství, s hlediska zákona o právu rodinném, jsme již uvedli.

Soužití druhá a družky je vzhledem k svému obsahu rodinným vztahem a nutně podléhá těm obecným společenským zákonitostem, jež rodinné vztahy daného období společenského vývoje vykazují. I když právo nestanoví subjektům tohoto vztahu práva a povinnosti, své povinnosti plní partneři tohoto vztahu dobrovolně, aniž by je k tomu zákon zavazoval. Toto soužití nese s sebou dále takové osobní i společenské důsledky, které společnost jako celek nemůže pominout.

Navazujeme zde především na to, co již bylo řečeno o funkcích rodiny v naší společnosti. Rodina přestala sice představovat hospodářskou jednotku, neztratila však zcela ekonomickou funkci. Vzájemná materiální pomoc příslušníků rodiny, vytváření osobního vlastnictví v rámci rodiny, jsou toho dokladem. Oproti jiným majetkovým vztahům mají tyto rodinné majetkové vztahy ten specifický rys, že vycházejí především z osobních vztahů. Proto i ve vztahu druhá a družky, byť cestou faktickou, podmiňuje ekonomickou funkci, kterou toto soužití obdobně má, v první řadě osobní vztah muže a ženy.

Náš právní řád nepostavil soužití druhá a družky na roveň manželství. Na druhé straně ovšem nepřehlédl, že tyto vztahy jsou vztahy rodinnými a podléhají určitým obecným zákonitostem — jak jsme uvedli. Důsledky, které z toho vyplývají, mají svůj určitý význam i z hlediska celé společnosti. Proto právní řád je nucen zabývat se právě některými důsledky soužití druhá a družky a stanovit, které důsledky tohoto faktického vztahu se stávají důsledky právními a za jakých podmínek. Jde o případy, kdy určitým způsobem kvalifikované soužití muže a ženy se stává právní skutečností pro vznik konkrétního právního nároku jednotlivce, popřípadě i práva státního orgánu. Protože jde o právní normy různých právních odvětví, jde o řešení účelová. Jen tak si lze vysvětlit, že jednotlivé právní normy, které upravují důsledky společenského

vztahu, jehož podstata je vždy stejná, stanoví rozdílné právní podmínky pro vznik konkrétních právních nároků, vyplývajících z téhož společenského vztahu.

Tuto problematiku bychom nyní chtěli alespoň stručně uvést.

B. a) Právním odvětvím blízkým rodinnému právu je právo občanské. Zejména občanskoprávní vztahy dědické úzce souvisejí se vztahy rodinnými. Z ustanovení občanského zákoníku, týkajících se dědění (§§ 509 a násl. o. z.) je zřejmá preference manželství před jiným vztahem, pokud jde o vzájemné dědění manželů a případné vzájemné dědění druhá a družky. Co se týče dědění potomků, zde občanský zákoník vychází ze zásady rovnosti všech dětí. Proto nečiní rozdíl mezi dědickými nároky dětí téhož rodiče, ať pocházejí z manželství či nikoli. Dědické nároky potomků zůstavitele jsou plně chráněny tím, že k dědění osob uvedených v druhé dědické skupině (kromě manžela), nedojde, pokud jsou zde potomci zůstavitele, kteří dědí. Zákonodárce poskytl též dostatečnou ochranu manželů zůstavitele tím, že jej uvedl v obou zákonných dědických skupinách.

V druhé skupině zákonných dědiců se umožňuje dědění i dalším osobám z okruhu rodiny zůstavitele. Mezi nimi uvádí zákon též „osoby, které se zůstavitelem žily nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti jako členové rodiny a které z tohoto důvodu pečovaly o společnou domácnost nebo byly odkázány výživou na zůstavitele“. (Viz § 528 o. z.) Tato široká formulace je správná — taková „osoba . . .“ může být v konkrétních případech v různém vztahu z zůstavitelem. Ovšem často půjde právě o druhu či družku, který bude splňovat předpoklady ustanovení § 528 o. z. V případě § 528 o. z. zákon pro vznik právního nároku dědění těchto osob (tedy i druhu či družky) vychází obecně z toho, že jde o vztah rodinný, ale stanoví přesné podmínky vzniku nároku. Osoba uplatňující svůj nárok podle § 528 o. z. musí prokázat, že faktický vztah k zůstaviteli splňoval zákonné podmínky v tomto ustanovení uvedené.

O tom, že dosavadní úprava daná ustanovením § 528 o. z. odpovídá současnému vývoji společenských vztahů u nás, i jejich vývojovým tendencím, svědčí to, že v připravovaném návrhu obč. zákoníka nedošlo pokud jde o toto ustanovení, k obsahovým změnám.

Dalším ustanovením obč. zákoníka, podle něhož by mohl vzejít nárok druhovi či družce, je ustanovení § 356, popř. ustanovení § 357 o. z. Jde o případy, kdy škůdce, který způsobil poškozenému smrt je povinen mimo jiné hradit těm osobám, které byly odkázány výživou na poškozeného to co jim ušlo a podle ust. § 357 o. z. je škůdce povinen poskytovat těmto osobám na úhradu osobních potřeb budoucně ucházejících peněžitý důchod.

Jako v předcházejícím případě dědění, ani zde zákon výslovně nemluví o druhovi a družce, protože počítá v těchto ustanoveních s širším okruhem odob. I v případě ustanovení § 356 o. z. či § 357 o. z. může ovšem nastat případ, kdy takovou „osobou“ odkázanou výživou na poškozeného bude druh či družka. Při uplatnění nároku podle těchto ustanovení bude třeba vždy prokázat, že osoba uplatňující nárok byla odkázána výživou na poškozeného. V případě druhu či družky neliší se uplatnění tohoto nároku ničím od postupu uplatnění nároku jinými osobami (např. manželem, dětmi, popřípadě rodiči poškozeného). Je ovšem zřejmé, že soud by v případě uplatnění těchto nároků druhem poškozeného musel postupovat zvláště bedlivě při zkoumání materiální odkázanosti na poškozeného. Na štěstí pravděpodobnost výskytu těchto případů v praxi je velmi malá.

Z návrhu nového občanského zákoníka je zřejmé, že i v tomto směru se nadále počítá se vztahy faktickými, tedy takovými, kde někdo, aniž má právní povinnost, poskytuje někomu výživu (což je právě velmi praktické v případě vztahu druhu a družky). Podle navrhovaného ustanovení § 448 návrhu nového o. z., je škůdce, který způsobil smrt, povinen hradit peněžitý důchod osobám, kterým zemřelý poškozený výživu „poskytoval nebo byl povinen poskytovat“.⁶

b) Přejdeme nyní ještě k některým dalším právním odvětvím, jejichž normy se zmiňují o vztahu druhu a družky a řeší z hlediska své potřeby některé otázky s tímto vztahem související.

Zmínili jsme se již o tom, že pojem druhu a družky užívaný právní terminologií pro označení faktického soužití muže a ženy, nebyl u nás vytvořen v systému práva rodinného. Ani občanský zákoník, jak jsme ukázali, tohoto pojmu výslovně neužívá. Pojem druhu a družky (resp. obvykle se mluvílo pouze o družce) se vyskytoval u nás již v právu buržoasním.⁷)

Po Únoru 1948, kdy naše zákonodárství odpovídá již období budování socialistické společnosti a mluvíme u nás o socialistickém právu, byla vydána ve své době významná právní norma, zákon č. 99/48 Sb., o ná-

⁶) Srov. odst. 1 § 448 návrhu nového o. z.: „Při usmrcení se hradí peněžitým důchodem náklady na výživu pozůstalým, kterým zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat. Náhrada nákladů na výživu náleží pozůstalým, pokud tyto náklady nejsou hrazeny dávkami důchodového zabezpečení, poskytovanými z téhož důvodu. U těchto dávek se nepřihlíží k částce, která odpovídá výši rodinných pří-
dávků dříve poskytovaných.“

⁷) Tak např. nemajetná družka měla za určitých podmínek stanovených zákonem nárok na zaopatřovací požitky ve výši vdovské pense — viz zák. č. 2/1920 Sb., vl. nař. č. 113/26 Sb. z. a n. a další. O družce se v téže souvislosti mluvílo i v zák. č. 76/22 Sb. z. n. o vojenských požitcích zaopatřovacích. Bylo by možno uvést ještě další předpisy dřívějšího buržoasního práva, které počítaly se vztahem druhu a družky.

rodním pojištění. Tento zákon výslovně použil v několika svých ustanoveních pojmu druh a družka.⁸⁾

Zákon o národním pojištění je dokladem toho, že především účely nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení si vyžádaly, aby zákonodárce počítal i s faktickým stavem — vztahem druh a družky. Z hlediska naší problematiky jsou zajímavé zejména důvody, pro které toto právní odvětví do určité míry zatím tradičně upravuje některé právní nároky druh a družky.

Právní úpravu nároků druh a družky v této oblasti našeho práva podměnily a ovlivnily některé společenské skutečnosti. Zapojení žen do pracovního procesu uskutečňuje se v našem státě postupně. Ještě i v současné době zůstává větší počet žen mimo pracovní poměr. Jde o ženy z domácnosti. Tyto ženy, které obstarávají domácnost a pečují o děti jsou ekonomicky, pokud jde o uspokojení vlastních potřeb odkázány na jinou osobu, obvykle na manžela. Jejich činnost hodnotíme jako společensky potřebnou (do určité míry zatím nenahraditelnou). Nebylo by správné nepřihlídnout k této skutečnosti i v případech, kdy tuto činnost vykonává žena ve faktickém vztahu družky.

Dřívější zákon o národním pojištění stejně jako pozdější předpisy, které jej zrušily a tuto oblast právních vztahů upravily nově, činí samozřejmě rozdíl mezi vznikem nároků osob, které žily v manželství či ve vztahu druh a družky. Máme na mysli zejména případ vzniku nároku na důchod. I zde je manželství preferováno, což vyplývá zejména z přísnějších podmínek, které jsou stanoveny pro vznik nároku na důchod družky. Bylo tomu tak již ve zmíněném zákoně o národním pojištění a nový zákon o sociálním zabezpečení č. 55/56 Sb., vznik nároku v tomto případě ještě zpřísnil. Podle ustanovení § 21, odst. 6, zák. č. 55/56 Sb. družce m ů ž e být důchod přiznán, jsou-li pro to okolnosti zvláštního zřetele hodné. Podmínkou nároku je, že družka žila ve společné domácnosti a byla odkázána výživou na zaměstnance (důchodce), po kterém

⁸⁾ Šlo o ustanovení §§ 5, 44, 49, 54, 66. Již tento zákon vycházel ze skutečnosti, že společenský jev faktického soužití muže a ženy existuje a že je třeba upravit některé jeho právní důsledky. Tento zákon chápal vztah druh a družky především jako vztah rodinného soužití a z tohoto pojetí vycházel. Zák. č. 99/48 Sb. označuje druh a družku za rodinného příslušníka, splňuje-li určité podmínky. Zásadně za takovou podmínku považuje soužití ve společné domácnosti. Pro vznik různých právních nároků podle tohoto zákona je však toto soužití ještě dále kvalifikováno, a to různým způsobem. Zejména je rozdílná kvalifikace spočívající ve stanovení délky trvání takového soužití. Taková kvalifikace je zejména podrobně provedena pro případ vzniku nároku na důchod družky. (Proto se v této souvislosti v literatuře mluvilo někdy o družce „kvalifikované“.) Protože zde šlo o úpravu důsledků faktického stavu, trvajícího po určenou dobu, bylo třeba k tomu, aby mohly předvídané právní důsledky nastat, prokázat, že tento faktický stav existoval. O způsobu dokázání této skutečnosti zmiňovala se důvodová zpráva k zákonu o nár. pojištění (viz d. z. k § 66 tohoto zákona) takto: „Průkaz doby soužití v poměru druh a družky bude nutno podávat policejní přihláškou nebo jiným vhodným průkazním prostředkem, aby byl osvědčen počátek a trvání společné domácnosti...“

jí má být důchod vyměřen. Srovnáme-li tuto úpravu s obdobnými ustanoveními dřívějšího zákona o národním pojištění (ust. § 66 tohoto zákona), vidíme, že dříve byl příslušný orgán povinen přiznat družce důchod, když prokázala zákonné podmínky. Ustanovení § 21, odst. 6, zák. č. 55/56 Sb. nemluví tedy již o tom, že důchod družce náleží (tato formulace je užita jen v souvislosti s nárokem na důchod vdovský). Příslušný orgán v případě důchodu družky pak zkoumá nejen podmínky nároku (soužití ve společné domácnosti), ale své rozhodnutí opírá navíc o posouzení okolností hodných zvláštního zřetele.

Na tomto příkladu chceme ukázat, že zatím naše zákonodárství počítá s existencí faktického soužití a případných důsledků, které zejména pro ženu (družku), může toto soužití mít. Na druhé straně však preference manželství a zásada jeho ochrany vystupuje silněji do popředí.

V souvislosti s předpisy o důchodovém zabezpečení bychom chtěli naznačit ještě jeden problém. Je to otázka sociálních důvodů vzniku vztahu druhu a družky v důsledku některých právních ustanovení v této právní oblasti. Uzavření manželství vdovou, která pobírá vdovský důchod, bývá pravidelně v příslušných právních předpisech důvodem zániku nároku na tento důchod (viz ustanovení § 21, odst. 7 zák. č. 55/56 Sb.). Proto můžeme pozorovat jako typický sociální jev i u nás, že vdovy — důchodkyně nevstupují do manželství proto, aby neztratily vdovský důchod. Žijí tedy se svým partnerem ve vztahu druhu a družky. V těchto případech jde obvykle o soužití osob věkově starších. Proto objektivní důvody vedoucí zde k soužití jsou, podle našeho názoru převážně ekonomického rázu — takové soužití plní především funkci materiální a osobní vzájemné pomoci a podpory. Citový vztah v těchto případech pramení obvykle z obavy osamělého života. Biologický (sexuální) vztah, typický pro rodinné soužití muže a ženy věkově mladších, zde ustupuje do pozadí.⁹⁾

c) S pojmem druhu a družky se dále setkáváme v zákoně o hospodaření s byty č. 67/1956 Sb. Podle ustanovení § 51 tohoto zákona může

⁹⁾ V naší společnosti bude soužití druhu a družky této povahy stále ubývat, protože stále více žen dosahuje nároku na vlastní důchod. Nárok na vlastní důchod pak žena — důchodkyně provdáním neztrácí. V některých buržoazních státech je však problematika „konkubinátu“, jenž vzniká proto, že žena provdáním ztrácí nárok na důchod, velmi živá. Je tomu tak např. v NSR, kde následkem válečných poměrů ještě dnes existuje značný počet vdov — důchodkyň. Pro rok 1955 bylo uvedeno, že ve vztahu této povahy žije asi 100.000 osob. (Viz Denkschrift der katholischen Bischöfe Deutschlands zu den Fragen der „Rentenkonkubinate“ [Názory na „nápravu“ tohoto stavu tam jsou pochopitelně různé. Uvádí se, že je zapotřebí především sociální reformy — tedy se v tomto stavu spatřuje především sociální problém (viz článek „Zur „Onkel-Ehe“, od Dr. Heddy Neumeister, uveřejněný v časopise Ehe und Familie in privaten und öffentlichen Recht, č. 1/1956. Jindy je považována změna právních předpisů (např. aby byl vdovám ponechán důchod i po vstupu do manželství), z důvodu pro nás již velmi kuriozního — že totiž se z těchto svazků rodí „nemanželské děti“. (Viz Denkschrift der kat. Bischöfe Deutschlands zu den Fragen der „Rentenkonkubinate“, uveřejněný v tomtéž časopise v č. 2/1956).

příslušný orgán NV vydat příkaz k vyklizení bytu, jestliže osoby, žijící ve faktickém vztahu druha a družky užívají dvojí byt. Zákon zde zavedl stejný právní režim pro manžele a pro druha a družku.

V těchto případech je tedy soužití druha a družky skutečností pro vznik práva příslušného státního orgánu — konkrétně práva na vydání příkazu k vyklizení bytu. Svým způsobem se tedy v ustanovení § 51 zákona o hospodaření s byty předpokládá, že soužití druha a družky se uskutečňuje především i společným bydlením. Toto ustanovení, které předchází bytový zákon neznal, je správné a odpovídá zájmům, které společnost v době nedostatku bytového prostoru musí respektovat. Vztah druha a družky je považován za vztah trvalého charakteru. Společnost mu dokonce poskytuje určitou ochranu tím, že přiznává některé nároky jeho subjektům. Proto je správné, že zákon o hospodaření s byty vyložil pro svoje účely vztah druha a družky tak, že je třeba předpokládat, že druh a družka spolu bydlí. Pak je v zájmu společnosti, aby k bydlení užívali pouze jednoho bytu.

V souvislosti s právem užívání bytu je třeba se ještě zmínit o ust. § 393 osř. Toto ustanovení výslovně o druhovi a družce nemluví, avšak je formulováno obdobně jako ustanovení § 528 o. z. I tohoto ustanovení je možno použít v případě vztahu druha a družky — je-li splněna podmínka soužití s nájemcem bytu trvajících nejméně jeden rok před jeho smrtí. Dále musí být prokázáno, že šlo o soužití jež mělo charakter rodinného vztahu. (Charakteristika je zde stejná jako v případě ust. § 528 o. z. — péče o společnou domácnost nebo odkázanost na výživu.) Ustanovení § 393 osř. patří svojí povahou k těm předpisům, které poskytují druhovi či družce ochranu. V tomto případě jde o ochranu práva užívat byt.

d) Konečně bychom se chtěli zmínit velmi stručně ještě o jednom právním odvětví, které počítá se vztahem druha a družky a výslovně se v některých svých normách o něm zmiňuje. Je to odvětví práva finančního. I právo finanční, konkrétně jeho daňové předpisy vycházejí z toho, že vztah druha a družky plní určitou společenskou funkci.

Stanovení výše daně ze mzdy (případně i jiné daně), závisí na počtu osob, které osoba povinná placením daně vyživuje. V této souvislosti zák. č. 76/52 Sb. o dani ze mzdy staví na roveň manželství a vztah druha a družky. Pro obojí stanoví stejný právní režim — manželka (manžel) a stejně tak družka (či druh) se posuzuje jako vyživovaná osoba (viz § 8, odst. 3, zák. č. 76/52 Sb.). Pokud jde o prokázání tohoto nároku, je zde situace naprosto stejná jako v předchozích případech (tj. nároku na započtení vyživované osoby pro daňové účely). Faktickou skutečnost — soužití druha a družky je třeba příslušnému orgánu prokázat dokladem o společném bydlení a čestným prohlášením.

III. ZÁVĚR

Co vyplývá z problematiky, kterou jsme se snažili nastínit alespoň v hrubých rysech? Naše zákonodárství je jednotné v tom, že faktický vztah druhu a družky považuje za rodinný vztah, plnící společenské funkce rodinného vztahu. Nestaví jej na roveň manželství, ale poskytuje mu určitou ochranu. Tak to konečně odpovídá ustanovením naší socialistické ústavy (srov. čl. 26 Ústavy z r. 1960). Jiný vztah muže a ženy, který nesplňuje tento obecný požadavek rodinného soužití, nemá samozřejmě žádnou právní relevanci. Jde tedy v případě soužití druhu a družky o určitý kvalifikovaný společenský vztah. Nejednotnost je však v tom, že pro vznik různých nároků vyplývajících z tohoto kvalifikovaného soužití muže a ženy stanoví právní normy různou délku trvání tohoto soužití.¹⁰⁾ Důvodem těchto rozdílů je zřejmě rozdílnost účelu, kterému ta či ona právní norma slouží.

Je pravděpodobné, že ani v dalším právním vývoji nedojde k nějakému podstatnému sjednocení úpravy vztahu druhu a družky. Takové sjednocení skrývá totiž v sobě nebezpečí, že zásada společenské preference manželství by mohla být zeslabena. Budou se tedy zřejmě i nadále vyskytovat v našem právním řádu ustanovení o druhovi a družce, ovšem vždy jen ustanovení povahy účelové, řešící jednotlivý právní nárok, nkoli podstatu tohoto vztahu. Z případů právních úprav nároků druhu a družky, které jsme uvedli vyplývá, že v žádném případě nestanoví právní norma práva či povinnosti subjektům vztahu druhu a družky, tedy nároky vzájemné. Soužití druhu a družky je tedy vztahem, který může způsobit vznik určitých práv a povinností, vymezených různými právními normami, vždy jen některému z jeho subjektů a to buď vůči společnosti (státu), jiné osobě nebo podmíní vznik jiného majetkového nároku (dědění).

Snažili jsme se ukázat v naší úvaze problematiku vztahu druhu a družky z různých hledisek, tak jak dosavadní vývoj našeho zákonodárství a právní praxe k tomu dává možnost.

Společenskou problematikou důvodů vzniku vztahu druhu a družky zabývali jsme se jen velmi neúplně. Chtěli bychom na závěr poukázat na to, že právě tato společenská problematika, objektivní důvody vzniku vztahu druhu a družky vedou zákonodárce k tomu, aby upravil alespoň některé právní důsledky tohoto vztahu.

Bylo by jistě velmi zajímavé prozkoumat tuto společenskou problema-

¹⁰⁾ Rozpětí potřebné doby soužití pro vznik konkrétních nároků je vskutku značné. Nejkratší doba soužití druhu a družky je stanovena v zák. č. 54/56 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců — viz ust. § 41 tohoto zákona. Zde postačuje soužití trvající 3 měsíce. Jiný v jiných právních normách je stanovena doba jednorozhodně. V některých případech pak doba trvání soužití není stanovena vůbec.

tiku hlouběji. K tomu by ovšem bylo zapotřebí provést průzkumná šetření, shromáždit potřebná data. Pro další vývoj právních předpisů i právní praxe by to bylo zkoumání užitečné.

Vývoj právní úpravy rodinných vztahů prochází v současné době další etapou. Je projednáván návrh nového zákona o rodině a bude předložen ke schválení Národnímu shromáždění.¹¹⁾ Návrh nového zákona o rodině vychází ještě výrazněji ze zásady preference manželství před jiným vztahem muže a ženy než dosavadní zákon o právu rodinném.

Lze počítat s dalším výchovným působením této právní normy na společenské rodinné vztahy. Bylo by ovšem i nadále nereálné se domnívat, že k faktickému soužití muže a ženy nebude docházet. Náš právní řád bude zřejmě nucen zabývat se vztahem druha a družky do té doby, dokud zde budou objektivní důvody vzniku tohoto vztahu.

Poznámka: Rukopis článku byl dokončen a odevzdán do tisku v září r. 1963.

РЕЗЮМЕ

В статье в первую очередь рассматриваются некоторые вопросы, касающиеся отношения общества к браку и сожительству фактического мужа и фактической жены.

Фактическое сожительство мужа и жены, выявляющее признаки семейного сожительства (конкубинат), встречается во всех классовых обществах. Законодательство всегда ставит брак в более выгодное положение чем другие формы семейного сожительства мужа и жены. Общественно и юридически основой семьи считается в первую очередь брак. Брак и семья выполняют значительные общественные функции. Можно констатировать, что и фактическое семейное сожительство мужа и жены эти функции выполняет. Этот факт влечет за собой для человека, находящегося в фактическом сожительстве мужа и жены, определенные последствия личного характера. Однако это личное положение связано и с общественным положением. И именно последствия общественного положения фактического мужа и фактической жены имеются в виду в законодательстве.

Отношения фактического мужа и фактической жены отличаются в чехословацком праве от брака прежде всего мерой интенсивности охраны этих отношений. Брак ставится в более выгодное положение — этот принцип вытекает прежде всего из постановлений семейного права. Субъектами прав и обязанностей (личных и имущественных), вытекающих из брака, могут быть только супруги. Брак возникает и прекращается юридической формой, отношения фактического мужа и фактической жены, в отношении возникновения и прекращения, являются отношениями фактическими. Однако известные нормы нашего законодательства считаются с некоторыми последствиями фактического состояния сожительства. Они признают за субъектами этого отношения некоторые права при условии, что это сожитие имеет характер семейного сожительства и продолжается установленное время. Условия отдельных прав, обусловленных сожительством фактического мужа и фак-

¹¹⁾ Pro citace uvedené v článku z návrhu zákona o rodině a z návrhu občanského zákoníka bylo použito znění návrhů těchto zákonů, které bylo předloženo k připomínkám v červenci 1963 ministerstvem spravedlnosti.

тической жены, не единообразны в отдельных юридических нормах (в частности, продолжительность сожительства указывается различно).

Некоторые постановления о фактическом муже и фактической жене прямо не говорят, но формулировка их такова, что их можно толковать и применить и к этим отношениям (например, постановления § 528 ГК, § 393 ГПК). В других случаях юридические нормы употребляют понятия фактический муж и фактическая жена прямо (закон № 54/1956 СЗ о страховании служащих на случай болезни, закон № 55/1956 СЗ о социальном обеспечении, закон № 67/1956 СЗ о жилищном хозяйстве, закон № 76/1952 СЗ о налоге с заработной платы и др.). В статье далее дается анализ некоторых постановлений этих юридических норм. Речь идет о толковании цели регулирования правовых последствий отношений фактического мужа и фактической жены. И в этой связи в статье сравниваются формулировки, употребляемые законодателем для выражения отношений фактического мужа и фактической жены.

Наше законодательство не приравнивает отношений фактического мужа и фактической жены к браку. Для возникновения некоторых прав, юридические нормы квалифицируют фактические отношения мужа и жены и этим отличают их от других общественных отношений мужа и жены, не пользующихся никакой юридической относимостью.

Далее в статье упоминается о том, как конкретно определенная формулировка постановлений о разводе или же и практика по разводам может оказать влияние на возникновение или же появление фактических отношений мужа и жены. Речь идет о положении, наставшем в 1950—55 гг. в результате первоначальной формулировки постановлений § 30 закона о семейном праве. Ввиду того, что социалистическое общество ставит брак в более выгодное положение, необходимо было поступать законодательно и практически так, чтобы лицам, в результате невозможности развода находящимся в фактическом сожительстве, была предоставлена возможность урегулировать свое положение на юридической основе брака. Вопрос заключался в предоставлении возможности развода так называемых мертвых браков, к которому изменение закона дало юридическое основание.

Тенденция ставить брак в привилегированное положение по отношению к фактическим отношениям мужа и жены ярко выступает в проекте нового закона о семье. Но необходимо иметь в виду, что и в будущем будут иметь место случаи фактических отношений мужа и жены. Поэтому, для того, чтобы правовая регулировка последствий этих отношений выполняла свою общественную цель, необходимо было бы глубже вникнуть в объективные общественные причины, приводящие к возникновению отношений фактического мужа и фактической жены в нашем обществе.

SUMMARY

The article deals in the first place with some general questions concerning the bearing of the society on matrimony and on the life together of the unmarried man and the unmarried wife.

The phenomenon of an unmarried man and an unmarried wife, living together in a union, which presents features of family life (concubinage), occurs in all class societies. The legal order prefers always matrimony to any other mode of family life between a man and a woman. From the social and the legal viewpoint it is matrimony which is considered in the first place as being the basis of family life. Matrimony and family are accomplishing important social functions. It can be stated that even the actual life together of a man and a woman complies with these

functions. This fact implicates for anybody who lives in such a union of two unmarried persons of different sex a lot of personal consequences. This personal position is however connected also with a certain social position and the consequences of this social position of the unmarried man and the unmarried wife are taken into account by the legal order.

The relation of the unmarried man and the unmarried wife differs from matrimony, as far as the Czechoslovak legislation is concerned, first of all by the intensity of protection of the relations in question. Matrimony has a preferential position. This principle results first of all from the provisions of the family law. Only spouses can be subject of rights and duties (personal and property ones) based on matrimony. Matrimony ensues from and becomes extinct by legal formalities, the relation between the unmarried man and the unmarried wife constitutes both as far as its origin and its extinction are concerned, only a factual relation. Certain norms of our legislation take however into account certain consequences of such an actual state of things; they grant certain rights to the subjects of such a relation, provided the life together of the man and wife in question has the character of family life and lasts a fixed length of time. The conditions under which the different rights based upon the life together of the unmarried man and the unmarried wife are acquired, are not uniform as far as the single legal norms are concerned (principally the length of time during which the life together of the partners has to last is fixed differently).

Some provisions do not mention by express words the unmarried man and wife, but are formulated in such a way that the provision in question can be applied also to such a relation (for instance the provisions of the article 528 of the Civil Code, of the article 393 of the Code of Civil Procedure). In other cases the legal norms employ the term in question by express words (Act. No. 54/56 of the Law Gazette on the health insurance of employees, Act. No. 55/56 of the Law Gazette on Social Security, Act. No. 67/56 of the Law Gazette on the housing economy, Act. No. 76/52 of the Law Gazette on the wages tax a. s. o.). The article deals then with the analysis of some provisions of these legal norms and tries to give a comment on the aim of the regulation of the legal consequences of the relation between an unmarried man and an unmarried wife. The article compares in this connection the formulations employed by the legislator in order to express the relation in question.

Our legislation doesn't put the relation between the unmarried man and the unmarried wife on the same level with matrimony. When some legal rights are to be founded, the legal norms have to qualify the actual relation between the unmarried partners in order to differentiate it from other social relations between a man and a woman which have no legal relevance at all.

The article mentions hereafter the way in which a certain formulation of the provision on the divorce of matrimony, or eventually even the divorce practice of the courts, may influence the origin, event. the existence of factual relations between unmarried men and unmarried wives. This was the case of the situation existing during the years 1950—1955, caused by the original formulation of the provision of the article 30 of the Family Law Act. In view of the fact that the socialist society gives preference to matrimony, the legislation and the practice of the courts had to proceed in such a way as to make it possible for persons living, because of the impossibility to obtain the divorce, in a factual union, to settle their situation on the legal basis of matrimony. The problem to be solved consisted in rendering

possible the divorce of the so called dead marriages; the reform of the law brought about this possibility.

The tendency to give priority to matrimony before the factual relation between partners living together becomes manifest in the bill of the new Family Law Act. Even in the future one must however reckon with the occurrence of factual relations between unmarried partners.

In order to make the legal regulation of the consequences of such realtions meet its social function, it would be necessary to study in a more profound way the objective social causes determining the occurrence of such relations in our society.